

Н. В. Лесько

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,

канд. юрид. наук,

старший викладач кафедри адміністративного та інформаційного права

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

© Лесько Н. В., 2016

Розглянуто юридичне та філософське тлумачення правового статусу суб'єктів попередження насильства в сім'ї, досліджено існуючі класифікації суб'єктів попередження насильства в сім'ї. Запропоновано пропозиції щодо вдосконалення діяльності даних органів.

Ключові слова: насильство, насильство в сім'ї, запобігання насильству в сім'ї, діти, неповнолітні особи, правовий статус.

Н. В. Лесько

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СТАТУСА СУБЪЕКТОВ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ НАСИЛИЯ В СЕМЬЕ

Рассмотрены юридическое и философское толкование правового статуса субъектов предупреждения насилия в семье, исследованы существующие классификации субъектов предупреждения насилия в семье. Предложены пути совершенствования деятельности данных органов.

Ключевые слова: насилие, насилие в семье, предотвращения насилия в семье, дети, несовершеннолетние лица, правовой статус.

N. V. Lesko

GENERAL DESCRIPTION OF BUSINESS STATUS OF PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE

Considered legal and philosophical interpretation of the legal status of domestic violence prevention, researched existing classification of domestic violence prevention. A proposal on improvement of these bodies.

Key words: violence, domestic violence, domestic violence prevention, children, minors, legal status.

Постановка проблеми. Найважливішою ознакою системи протидії насильства в сім'ї є наявність значної кількості суб'єктів, що відрізняються характером, формами і методами діяльності, а також своїми повноваженнями. Насильство в сім'ї – це глобальна, комплексна, масштабна проблема, у вирішенні якої повинні брати участь всі органи і служби у справах дітей. Цю проблему неодноразово вивчали різні фахівці, однак досі її вирішити не вдалося.

Метою дослідження є аналіз правового статусу суб'єктів попередження насильства в сім'ї, а також дослідження існуючих класифікацій суб'єктів попередження насильства в сім'ї, висловлення пропозицій щодо вдосконалення діяльності даних органів.

Стан дослідження. Проблема насильства в сім'ї залишається надзвичайно складною, оскільки об'єднує безліч взаємопов'язаних аспектів (соціальних, економічних, політичних, юридичних, медичних, психологічних, моральних). Саме тому її дослідженню присвячені робота спеціалістів різних галузей соціальних наук, серед яких слід назвати Ю. М. Атоняна, О. В. Бойка, Я. І. Гілінського, В. В. Голіну, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецову, В. В. Лунєєва, Л. В. Сердюка, А. А. Піонтковського, Г. О. Христову та інших. Незважаючи на розмаїття поглядів щодо різних аспектів правового статусу суб'єктів попередження насильства в сім'ї, чітких уявлень стосовно шляхів вдосконалення діяльності даних органів майже не існує.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи статус суб'єктів попередження насильства в сім'ї доцільно визначити поняття статусу, зокрема його юридичних, філософських тлумачень. У юридичному словнику зазначається, що статус (лат. status – стан, становище) – установлене нормами права становище його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків [1, с. 655]. Філософський енциклопедичний словник визначає статус як соціальний, співвідносний стан (позицію) індивідуума або групи в соціальній системі, що визначається за низкою ознак, специфічних для даної системи (економічних, професійних, етнічних та інших) [2, с. 626].

Необхідно зазначити, що деякі вчені, досліджуючи правовий статус органу державного управління, не дійшли згоди щодо суті цієї проблеми. Так, на думку О. Ю. Якімова, складовими правового статусу державного органу є чотири елементи: цільовий блок; компетенція; організаційний блок елементів; відповідальність [3, с.106]. При цьому до цільового блоку автор включає такі категорії, як “мета”, “завдання”, “функції”.

Д. М. Бахрах виділяє в адміністративно-правовому статусі колективних суб'єктів три головні блоки: 1) цільовий; 2) структурно-організаційний; 3) компетенційний [4, с. 26, 27].

Згідно із статтею 3 Закону України “Про попередження насильства в сім'ї” від 15 листопада 2001 р., органами та установами, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, є:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
- органи опіки і піклування;
- спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї [5].

Мінсоцполітики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї:

- розробляє і затверджує методичні рекомендації щодо проходження колекційної програми та організовує забезпечення кризових центрів такими методичними рекомендаціями;
- надає органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян, окремим громадянам методичну і практичну допомогу, консультації з питань попередження насильства в сім'ї;
- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед громадськості про проблему насильства в сім'ї та заходи, які існують з попередження насильства в сім'ї.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї:

- бере участь в розробленні та реалізує державну політику щодо попередження насильства в сім'ї;
- координує діяльність уповноважених підрозділів органів Національної поліції, органів опіки і піклування у питаннях запобігання насильству в сім'ї;
- визначає потребу регіонів у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та організовує роботу з їх створення;
- здійснює контроль за організацією і діяльністю спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- збирає та узагальнює дані про насильство в сім'ї відповідно до законодавства;
- організовує і проводить соціологічні, психолого-педагогічні та кримінологічні дослідження насильства в сім'ї;
- організовує проходження колекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї;
- звертається до центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за наданням відповідної допомоги жертвам насильства в сім'ї;
- приймає і розглядає заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї і реальну загрозу його вчинення;
- направляє жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї [5].

Організаційно-правовою основою взаємодії державних органів та соціальних установ як суб'єктів протидії насильству в сім'ї є система нормативно-правових актів – як загальних, що стосуються правових відносин загалом, так і спеціальних, таких, як постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу” від 26 квітня 2003 р. № 616 [6], спільні накази Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ “Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ із питань здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї” від 7 вересня 2009 р. № 3131/386 [7], наказу Державного комітету у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я “Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення” від 19 серпня 2014 р. № 564/836/945/577 [8].

Підтримуємо думку багатьох науковців про те, що необхідно прийняти нормативний акт, який би був спрямований на побудову певної ієрархії у відносинах з усіма суб'єктами попередження насильства в сім'ї, а до їх переліку включив:

1) виконавчі органи місцевого самоврядування. Вони є органами, які скеровують клопотання про позбавлення батьківських прав і передавання дітей на виховання іншій особі або до дитячої установи;

2) суди, яким належить вирішальна роль у питанні винесення обґрунтованого рішення про позбавлення батьківських прав. У разі отримання інформації про систематичні випадки насильства в сім'ї щодо дітей, незадовільного виконання батьками своїх обов'язків, суди, не вагаючись, повинні ухвалювати законні рішення про позбавлення таких громадян батьківських прав;

3) працівників медичних закладів, які можуть надавати гінекологічну і венерологічну допомогу в ранній профілактиці сексуальної деморалізації неповнолітніх, а також фіксувати випадки посягань на їх статеву недоторканність та порушувати перед компетентними органами питання про притягнення до відповідальності винних осіб. Крім того, на підставі статистики Міністерства охорони здоров'я можна робити висновки про масштаби проблеми насильства в сім'ї в Україні;

4) судмедекспертів, оскільки судово-медична експертиза є обов'язковою у випадку пред'явлення кримінального обвинувачення;

5) соціальних працівників та працівників виховних і навчальних закладів. Насамперед їх роль полягає в правовому “всеобучі” школярів та студентів, роз’ясненню їхніх прав тощо. Також ця категорія осіб у зв’язку зі специфікою своєї роботи повинна виявляти ознаки насильства в сім’ї на ранніх стадіях, проводити профілактичну роботу з цього напрямку, а у найбільш тяжких випадках особисто звертатися до органів внутрішніх справ із заявою про необхідність вжиття відповідних заходів;

б) неурядові організації. Сьогодні в Україні діє значна кількість таких організацій, які становлять розвинену мережу на національному та регіональному рівнях. Їх діяльність полягає в організації допомоги потерпілим, роботи “гарячих ліній”, проведенні досліджень із проблем насильства, експертизи законодавчих актів, роботи з мас-медіа тощо. Однак необхідно наголосити, що ефективне впровадження будь-якого напрямку діяльності неурядових організацій неможливе без скоординованих зусиль з органами державної влади [9, с. 77, 78].

Окрім об’єктів та суб’єктів, вітчизняну систему запобігання насильству в сім’ї також складають види, форми та методи такої діяльності. Серед основних форм запобіжної діяльності, що вважаються доволі ефективними, можна назвати такі.

Інформування – напрямок запобіжної роботи у формі лекцій, бесід, розповсюдження спеціальної літератури або відео- і телефільмів. Сутність підходу полягає у спробі впливу на пізнавальні (когнітивні) процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень.

Організація соціального середовища. В основу цієї форми покладено уявлення про детермінуючий вплив навколишнього середовища на формування усіляких відхилень та насильницької поведінки в сім’ї. Впливаючи на сімейне оточення, можна запобігти небажаній поведінці особи.

Організація здорового способу життя. Здоровий спосіб життя передбачає здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці і відпочинку, спілкування з природою, уникнення надмірностей.

Організація діяльності, альтернативної девіантній поведінці. Ця форма роботи пов’язана з уявленнями про те, що люди мають відхилення у поведінці (наприклад, через насильство намагаються підвищити свій статус або використовують психоактивні речовини, щоб покращити настрій). Доки натомість не отримають щось краще. Батьки повинні розуміти, що вони формують потреби особистості через залучення дитини до різних видів активності: спорту, мистецтва, пізнання. Якщо до підліткового віку позитивні потреби не сформовані, особистість стає уразливою до негативних потреб і занять.

Активне соціальне навчання соціально важливим навичкам. Ця модель переважно реалізується через групові тренінги [10, с. 79].

Вважаємо, що суб’єкти попередження насильства в сім’ї залежно від їх повноважень та обов’язків можна класифікувати за трьома рівнями. До першого рівня необхідно віднести органи та установи, які безпосередньо визначені чинним законодавством та для яких ця функція є однією з головних у їхній діяльності: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім’ї; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім’ї; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; органи опіки і піклування; спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім’ї, та жертв такого насильства: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім’ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім’ї, а також виконавчі органи місцевого самоврядування та суди.

До другого рівня суб’єктів попередження насильства в сім’ї належать працівники органів та установ, що за родом своєї діяльності можуть фіксувати прояви насильства в сім’ї – працівники медичних закладів, фахівці з судово-медичної експертизи, працівники дошкільних закладів, вихователі та учителі закладів освіти та культури.

До третього рівня суб’єктів попередження насильства в сім’ї пропонуємо віднести неурядові організації, діяльність яких пов’язана з дотриманням прав людини [9, с. 79].

Слід зазначити, що державна політика України у сфері попередження насильства у сім'ї концентрується навколо проблем координації зусиль різних структур, неспіврозмірного покарання за вчинення насильства у сім'ї, недостатнього судового переслідування правопорушників та фактичної відсутності можливостей надання допомоги потерпілим від насильства у сім'ї.

Мусимо констатувати, що під час розгляду справ, пов'язаних з насильством у сім'ї, в судах майже відсутня практика посилення на Закон України "Про попередження насильства в сім'ї". Це впливає і на кваліфікацію правопорушень, і на розуміння сутності проблеми загалом. Надалі потрібне узагальнення судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї, та на рівні Верховного Суду України винесення рекомендації щодо застосування Закону України "Про попередження насильства в сім'ї" під час розгляду такої категорії справ у порядку як кримінального, так і цивільного судочинства та у справах про притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності [11, с. 162].

Висновки. Хоча правові основи діяльності органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, визначено Законом України "Про попередження насильства в сім'ї" від 15 листопада 2001 р., ситуація із запобіганням насильству в сім'ї майже не змінилася, чинна система не дає позитивних результатів, однією з причин чого є відсутність налагодженої міжвідомчої взаємодії.

1. Большой юридический словарь / А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М. : ИНФА-М, 1998. – VI, 790 с. 2. Философский энциклопедический словарь / сост. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – [2-е изд.]. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с. 3. Якимов А. Ю. Статус субъекта административной юрисдикции / А. Ю. Якимов // Гос. и право. – 1996. – № 8. – С. 100–111. 4. Бахрах Д. Н. Административное право : [учеб. для вуз.] / Д. Н. Бахрах. – М. : БЕК, 1996. – 368 с. 5. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. 6. Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 616 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. 7. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ із питань здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ від 7 вересня 2009 р. № 3131/386 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. 8. Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення : Наказ Державного комітету у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я від 19 серпня 2014 р. № 564/836/945/577 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>. 9. Коломоєць О. Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / О. Д. Коломоєць. – Запоріжжя, 2010. – 20 с. 10. Блага А. Б. Насильство в сім'ї : (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія / А. Б. Блага. – Харків : Макаренко, 2014. – 356 с. 11. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї, 2001–2011 роки / [І. О. Бандурка ... [та ін.] ; загальна редакція О. М. Бандурка, К. Б. Левченко]. – Харків : Права людини, 2011. – 236 с.